

Abbas el-Azzâvî

da kaleme alınmış derli toplu ilk eserdir. Kaynaklardan toplanan bilgilere, müellifin görüştüğü kabile reislerinden elde ettiği mâlumat ilâve edilmiş, böylece kitaplara girmemiş pek çok orijinal bilgi derlenmiştir. Eserde göçebe ve yerleşik kabileler tanıtılmış, yaşayış ve âdetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Müellif yalnız elde edebildiği bilgileri aktardığından bazı kabilelere 40-50 sayfa yer verdiği halde, bazılarını bir iki sayfada anlatmıştır. **4.** *el-Mûsîḳaʾl-ʿIrâḳıyye fî ʿahdiʾl-Moġol veʾt-Türkmân* (Bağdat 1951). **5.** *Târîḫu ʿilmiʾl-felek fiʾl-ʿIrâḳ ve ʿalâḳātühû biʾl-aḳṭâriʾl-İslâmiyye veʾl-ʿArabiyye* (I-II, Dımaşk 1953). Bu eser daha sonra bazı ilâvelerle yeniden yayımlanmıştır (*Târîḫu ʿilmiʾl-felek fiʾl-ʿIrâḳ ve ʿalâḳātühû biʾl-aḳṭâriʾl-İslâmiyye veʾl-ʿArabiyye fiʾl-ʿuhûdiʾt-tâliye li-eyyâmiʾl-ʿAbbâsiyyîn*, Bağdat 1378/1958). **6.** *et-Taʿrîf biʾl-müʾerriḫîn fî ʿahdiʾl-Moġol veʾt-Türkmân*, (Bağdat 1376/1957). **7.** *Târîḫuʾn-nuḳūdiʾl-ʿIrâḳıyye li-mâ baʿdeʾl-ʿuhûdiʾl-ʿAbbâsiyye* (Bağdat 1377/1958). **8.** *Ẕikrâ Ebiʾṡ-ṡenâʾ el-Âlûsî* (Bağdat 1958). **9.** *Târîḫuʾḍ-ḍarâʾibiʾl-ʿIrâḳıyye min ṣadriʾl-İslâm ilâ âḫiriʾl-ʿahdiʾl-ʿOsmânî* (Bağdat 1959). **10.** *Târîḫuʾl-edebiʾl-ʿArabî fiʾl-ʿIrâḳ* (I-II, Bağdat 1381-82/1961-62). **11.** *en-Naḫl fî Târîḫiʾl-ʿIrâḳ* (Bağdat 1962). **12.** *Ḫaṭṭuʾl-Muṣḥafiʾş-şerîf veʾl-ḫaṭṭâṭ eş-Şâh Maḥmûd en-Nîsâbûrî* (Bağdat 1967).

b) Tercümeleri.

1. *Riḥletüʾl-münşiʾiʾl-Baġdâdî* (Bağdat 1948). Farsça'dan tercüme. **2.** *Feylesûfüʾl-ʿArab Yaʿḳūb b. İsḥâḳ el-Kindî* (Bağdat 1963). İsmâil Hakkı İzmirli'nin *Arap Filozofu Kindî* adlı eserinin tercümesidir.

c) Neşre hazırladığı eserler.

1. Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Râfi', *Münteḫabüʾl-muḫtâr fî târîḫi ʿulemâʾi Baġdâd* (Bağdat 1938). **2.** İbn Hassûl, *Tafżîlüʾl-etrâk ʿalâ sâʾiriʾl-ecnâd*. Bu eser Azzâvî'nin mukaddimesiyle birlikte Şerefettin Yaltkaya tarafından Türkçe'ye çevrilerek Arapça metniyle birlikte yayımlanmıştır (*TTK Belleten*, XIV-XV/1940, s. 235-266). **3.** İbn Dihyetü'l-Kelbî, *en-Nibrâs fî târîḫi ḫulefâʾi beniʾl-ʿAbbâs* (Bağdat 1946). **4.** Kadı Ali b. Hanzala, *Simṭuʾl-ḥaḳāʾiḳ* (Dımaşk-Beyrut 1953).

BİBLİYOGRAFYA :

ed-Delîlüʾl-ʿIrâḳıyyüʾr-resmî, Bağdad 1936, s. 898; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 497; G. Avvâd, *Muʿcemüʾl-müʾellifîneʾl-ʿIrâḳıyyîn*, Bağdad 1969, II, 197-199; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, III, 266; Kehhâle, *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 321-322; M. Fuad Köprülü, "Abbâs al-'Azzâvî, *Târih-i 'Irâk", VD*, II (1942), s. 465-468; W. Rajkowski, "'Abbas al-'Azzâwi an Iraqi Historian", *IC*, XXVII (1953), s. 37-41; [Ali Cevad et-Tahir (?)], "el-Üstâẕ ʿAbbâs el-ʿAzzâvî", *Mecelletüʾl-ʿArab*, VI/1, Riyad 1971, s. 66-71; Üsâme Nâsır en-Nakşibendî-Zamyâ Muhammed Abbâs, "Maḫṭûṭâtüʾl-ʿAzzâvî", *el-Mevrid*, XI/4, Bağdad 1982, s. 113-130; [T. H.], "Abbas Azzâvî", *İTA*, II, 80-82.

 ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ABBAS b. EBÜ'L-FÜTÛH

(عباس بن ابي الفتوح)

Efdalüddîn Ebü'l-Fazl Abbâs b. Ebi'l-Fütûh b. Temîm b. Muizz b. Bâdîs es-Sınhâcî (ö. 549/1154)

Fâtımî veziri.

Mağrib'in iç kısmında oturan ve Berberî kabilelerinden biri olan Sanhâce kabilesine mensuptur. Muhtemelen 509 (1115) yılında doğdu. Dünyaya geldiği sırada hapiste bulunan babası Ebü'l-Fütuh, cezası bir müddet sonra sürgüne çevrilerek oğlu ve karısı Bullâra ile birlikte İskenderiye'ye gönderildi. Bullâra, Ebü'l-Fütûh'un ölümünden sonra, İskenderiye ve Buhayre Kumandanı Âdil b. Sellâr ile evlendi. Babası ölünceye kadar terzi çıraklığı yapan Abbas, İbn Sellâr tarafından ordu kumandanlığına getirildi. Bu sırada Halife Zâfir, İbn Mesâl'i (ابن مصال) vezir tayin edince, İbn Sellâr isyan ederek Kahire'ye yürüdü; bunun üzerine halife vezirliği kendisine vermek zorunda kaldı (10 Aralık 1150).

Bu karışıklıklar sırasında tarih sahnesine çıkan Abbas, Sudan'a kaçan İbn Mesâl'in takibine memur edildi. Yapılan savaşı kaybeden İbn Mesâl öldürüldü. Üvey babasının vezir olmasından dolayı halifenin sarayında kalma imkânı bulan Abbas ve bilhassa oğlu Nasr, halife ile iyi münasebetler kurdular. Abbas, 1153'te, Suriye'de Fâtımîler'in elindeki son şehir olan Askalân Kalesi kumandanlığına tayin edildi. Bu sırada şehir Kudüs Kralı III. Baudoine tarafından karadan ve denizden kuşatılmıştı. Abbas, Haçlılar'la başa çıkamayacağını anlayınca, Suriye'ye varmadan Bilbîs'ten Mısır'a döndü. Amacı üvey babasını bertaraf edip onun yerine vezir olmaktı. Bunun için oğlu Nasr'ı gizlice Kahire'ye gönderdi; o da halifenin iznini alarak İbn Sellâr'ı öldürdü (20 Ağustos 1153).

Bu gelişmeler üzerine Kahire'ye dönen Abbas, böylece Fâtımî veziri oldu. Bir müddet sonra baba oğul birbirlerinden şüphelenmeye başlayınca bu makamda fazla kalamadı. Ancak Üsâme b. Münkız'ın gayretiyle aradaki soğukluk giderildi ve bu defa halifenin öldürülmesi kararlaştırıldı. Bir davet sırasında Halife Zâfir, Nasr'ın evinde öldürüldü (16 Nisan 1154). Bu cinayetten halifenin yakın akrabalarını sorumlu tutan Abbas, haksız yere birçok kişiyi öldürttü. Öldürülen halifenin küçük yaştaki oğlunu "el-Fâiz-Binasrillâh" unvanı ile tahta çıkardı. Bütün bu cinayetler sarayı ve halkı harekete geçirdi. Saray erkânı ve bazı kumandanlar Abbas'a cephe aldılar. Dimyat Valisi Evhad b. Temîm, öldürülen halifenin intikamını almak üzere Kahire'ye yürüdü. Saray erkânı da Münyetü Benî Hasîb'de bulunan Talâyi' b. Rüzzîk'e mektup yazarak acele yardım istedi. Kûs Valisi Nâsırud-devle Yâkūt'un da desteğini sağlayan Talâyi', süratle Kahire'ye doğru harekete geçti. Ordunun ve kumandanların büyük bir kısmının kendi tarafına geçmesi üzerine Kahire'ye girdi ve halife tarafından vezir tayin edildi (3 Haziran 1154).

Abbas, oğlu Nasr ve Üsâme b. Münkız, kendilerine sadık kalan kuvvetlerle birlikte Eyle yoluyla Suriye'ye kaçtılar. Bunun üzerine Haçlılar'a haber gönde-

rilerek Abbas ile Nasr'ın yakalanıp teslim edilmesi halinde kendilerine para verileceği vaad edildi. Haçlılar, kendi topraklarından geçmekte olan Abbas ve yanındakilere baskın yapıp Abbas'ı ölü, Nasr'ı da sağ olarak ele geçirdiler (23 Rebîülevvel 549/7 Haziran 1154).

BİBLİYOGRAFYA :

Üsâme b. Münkız, *el-İ'tibâr* (nşr. H. Derenburg), Paris 1886, s. 5-6, 13-22, 69; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1385-86/1965-66, XI, 142, 184, 188, 193, 255; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-ravżateyn*, Kahire 1287-88, I, 97 vd.; İbn Haldûn, *el-ʿİber*, Bulak 1284, IV, 74 vd.; Makrîzî, *el-Ḫıṭaṭ*, Bulak 1270 → Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 30; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Kahire 1956 → Kahire 1383/1963, V, 308-317; F. Wüstenfeld, *Geschichte der Fatimiden-Chalifen*, Göttingen 1881, s. 314 vd.; Lane-Poole, *History of Egypt*, London 1900, s. 174; C. H. Becker, "Abbas", *İA*, I, 13-14; a.mlf.-S. M. Stern, "ʿAbbâs b. Abi'l-Futūḥ", *EI²* (İng.), I, 9.

 HAKKI DURSUN YILDIZ

ABBAS EFENDİ

Bahâîliğin kurucusu Mirza Hüseyin Ali'nin, kendisinden sonra Bahâîler'in reisi olan büyük oğlu

(bk. BAHÂÎLİK).

ABBAS b. FAZL

(عباس بن فضل)

(bk. İBN BERBER).

ABBAS b. FİRNÂS

(عباس بن فرناس)

Ebü'l-Kāsım Abbâs b. Firnâs b. Verdûs
(ö. 274/887)

Endülüslü astronom, filozof ve şair.

Endülüs'ün Ronda bölgesindeki Tâkerunâ'nın köylerinden birinde doğdu. Hayatı hakkında, Berberî asıllı âzatlı bir köle olduğu dışında fazla bilgi yoktur. Çok defa şair Abbas b. Nâsih (ö. 240/854) ile karıştırılır. Kurtuba'da büyüdü ve orada tahsil gördü. Daha gençliğinde felsefe, kimya, astronomi ve edebiyat alanında adını duyurdu. Yaptığı ilmî ve edebî çalışmalar sayesinde Kurtuba'da I. Hakem'in sarayına girdi ve II.Abdurrahman ile I. Muhammed dönemlerinde de mevkiini korudu.

Meraklı ve araştırıcı bir karaktere sahip olan Abbas b. Firnâs, uzayı temsil eden bir gök küresi kurdu ve sonraları Avrupa'da astronominin gelişmesinde tesiri olan **Sindhind** tablolarının çizimlerini yaptı. Bir ara uçmayı denediyse de yaptığı uçuş takımında kuyruk kısmı bulunmadığı için inişi çok sert oldu ve ölümden zor kurtuldu. Abbas b. Firnâs, bu deneme dolayısıyla havacılığın öncülerinden sayılmaktadır. Kuvarstan kristal yapmayı ve kristal kesimini batı İslâm âlemine tanıttı ve ayrıca kimya ile ilgilendi. I. Muhammed'e takdim etmek üzere, daha önce benzeri görülmemiş **menkāne** (mîkāte) adı verilen bir de saat imal etti. Yaptığı birçok keşifle ve Doğu ilimlerini Batı'da yayma çabalarıyla çağdaşlarının dikkatini çeken Abbas b. Firnâs'a I. Hakem, "Hakîmü'l-Endelüs" unvanını vermiştir.

Abbas b. Firnâs, Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-ʿArûż*'unu en iyi anlayan ve açıklayan ilk Endülüslüdür. Mûsiki ile de ilgilenmiştir. Kendisini çekemeyenler tarafından sihirbazlık ve zındıklıkla suçlandığı da rivayet edilmektedir. İbn Hayyân'ın *el-Muḳtebes* adlı eserinde örneklerini verdiği bazı şiirlerinin dışında hiçbir eseri günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyân el-Kurtubî, *el-Muḳtebes* (nşr. Mahmud Ali Mekkî), Beyrut 1393/1973, s. 282-287; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muġrib fî ḥule'l-Maġrib* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1978, I, 333; Makkarî, *Nefḥu't-ṭîb* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, III, 374-375; Sezgin, *GAS*, II, 674-675; VI, 158; Muhammed Abdullah İnân, *Terâcimü İslâmiyye*, Kahire 1390/1970, s. 266-271; J. Vernet, "ʿAbbās b. Firnās", *DSB*, I, 5; E. Lévi-Provençal, "ʿAbbās b. Firnās", *EI²* (İng.), I, 11.

 KASIM KIRBIYIK

ABBAS HALİM PAŞA

(1866-1934)

Türk devlet adamı.

Asıl adı Mehmed Abbas'tır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dördüncü oğlu Halim Paşa'nın ikinci çocuğudur. Kahire'de doğdu. Özel hocalardan Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce öğrendikten sonra ağabeyi Said Halim ile birlikte İsviçre'ye giderek yüksek tahsilini orada tamamladı. Hidiv Tevfik Paşa'nın kızı ile evlendi (1895). Uzun yıllar Avrupa'da kalarak kendisini yetiştirdikten sonra İstanbul'a döndü. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında devlet hizmetine girdi, Şûrâ-yı Devlet âzası oldu. Said Halim Paşa'nın sadâreti yıllarında bir yıl kadar Bursa valiliği yaptıktan sonra Nâfia nâzırlığına getirildi (1915). Said Halim Paşa'nın istifası ile kabinedeki görevinden ayrıldı (1917). İstanbul'un işgali sırasında İngilizler tarafından savaş kabinelerinin bazı nâzırları, fikir ve siyaset adamları ve bazı mebuslarla birlikte tutuklanarak yargılandı (1919). Mahkeme sonuçlanmadan diğer tutuklularla birlikte Malta'ya sürüldü. İki yıl sonra serbest bırakılınca İstanbul'a döndü. Bundan sonraki yıllarını İstanbul ve Mısır'da geçirdi. Kahire'de vefat etti.

Abbas Halim Paşa

Şiir, edebiyat ve mûsikiden çok iyi anlayan Abbas Halim Paşa, İslâm-Türk seciye ve ahlâkının en güzel örneklerini şahsında toplamış, devrinde cömertlik ve hayır severliğiyle tanınmıştır. Birçok gencin yurt dışında okumasına yardım etmiş, ilim, fikir ve sanat adamlarını korumuştur. Çocuklarının hocası olan Mehmet Âkif ile İstanbul'da başlayan dostluğu uzun yıllar sürmüş, Âkif onun daveti ile ömrünün son yıllarını Mısır'da geçirmiştir. Âkif "el-Uksurda" şiirini ona ithaf ettiği gibi, kendisine hitaben iki manzum tebrik ile "Arîza" isimli iki de manzume yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul 1938, I, 39, 132, 292; a.mlf., "Abbas Halim", *İTA*, II, 86-88; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1965, III, 1893, 1909-1913, 1931; İ. H. Danişmend, *Kronoloji*, İstanbul 1971, V, 102; Mithat Cemal [Kuntay], *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, Ankara 1986, s. 77-83; *TA*, I, 18; R. Ekrem Koçu, "Abbas Halim Paşa", *İstA*, I, 14.

 MUSTAFA UZUN